

معرفی نشریه «پرچم اسلام» از نشریات دینی تاریخ مطبوعات ایران

محمدجعفر محمدزاده

«پرچم اسلام» هفته‌نامه مذهبی، سیاسی، اجتماعی و ادبی فارسی‌زبان است که به مدیریت سیدعبدالکریم فقیهی شیرازی، از سال ۱۳۲۵ تا ۱۳۳۱ش، در تهران منتشر می‌شد.

صاحب‌امتیاز، مدیرمسئول و سردبیر پرچم اسلام، عبدالکریم فقیهی شیرازی، پزشکی مذهبی و از هواداران آیت الله کاشانی بود. از آنجاکه ناصر فخرآرایی، ضاربِ محمدرضاشاه در بهمن ۱۳۲۷ش، کارت خبرنگاری همین نشریه را داشت، پس از این ماجرا، فقیهی برای مدتی بازداشت و پرچم اسلام نیز به طور موقتی توقیف شد (ر.ک: سطور پایین). شش ماه از انتشار نشریه، نام «یحیی فقیهی شیرازی، لیسانسیه حقوق» در سمت مدیریت داخلی نشریه در سرلوحه آن درج شد.

در دهه ۱۳۲۰ش، نشریه‌های دینی بسیار، مانند «آئین اسلام»، «ایمان»، «نهضت اسلام»، «ندای حق»، «دنیای اسلام» و «عظمت اسلام» منتشر می‌شد. برخی از این نشریه‌ها همچون پرچم اسلام، سهم مهمی در فضا سازی و تبلیغ و ترویج مبانی مذهبی و شریعت داشتند (ر.ک: حسینیان، ۱۳۸۲، ۱۱۵).

پرچم اسلام که در آغاز انتشار، به هیچ حزب و گروهی وابسته نبود، از شماره ۳۱ به بعد، ناشر افکار جمعیت مسلمین شد (قدسی‌زاد، ۱۳۸۵، ۱۰ / ۳۹). به دلیل همراهی احتمالی ناصر فخرآرای چپ‌گرا با پرچم اسلام (ر.ک: سطور بالا)، این نشریه را اغلب مجامع مذهبی به تمایل داشتن به حزب توده متهم می‌کردند (ابوتراییان، ۱۳۶۶، ۶۱)، اما باید گفت که در حقیقت این نشریه، نشریه‌ای کاملاً مذهبی بود و آن را در واقع باید «ناشر افکار جامعه مسلمین» دانست (صادقی‌نسب، ۱۳۶۰، ۴۵).

صدری طباطبایی (۱۳۷۸، ۱ / ۱۶۹)، به اشتباه تاریخ انتشار پرچم اسلام را ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۵ش گفته است، در حالی که شماره نخست این نشریه در ۲ فروردین ۱۳۲۵ش منتشر شد. این شماره، در چهار صفحه، به صورت تک‌رنگ، در اندازه ۲۳ در ۳۲ و با چاپ سربی منتشر شد (پرچم اسلام، س ۱، ش ۱). پرچم اسلام، بیشتر در چاپخانه‌های فرهنگ، برادران فردین و خرّمی چاپ می‌شد.

ویژگی‌های ظاهری نشریه پرچم اسلام

در سرلوحه نخستین شماره، عنوان نشریه به خط نستعلیق نوشته شده و در وسط و بالای آن، عبارت «نامه هفتگی» با حروف سربی آمده است. در زیر آن، آیه «وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ»

مطالعات رسانه‌ای

سال اول، شماره اول
پاییز و زمستان ۱۳۹۳

۱۴۸

منه» (آل عمران، ۸۵) آمده و پایین تر از آن این جمله دیده می شود: «مرا ما مبارزه با جهل و بی دینی است». در سمت راست سرلوحه، تصویر پرچمی در حال اهتزاز وجود دارد که روی آن در سه سطر، این دو جمله قرآنی نوشته شده است: «نصرٌ مِنَ اللَّهِ وَ فَتْحٌ قَرِيبٌ» و «أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ». در سمت چپ، نام سید عبدالکریم فقیهی شیرازی، در سمت دارنده امتیاز و مدیرمسئول و سردبیر، و زیر آن، شماره تلفن دفتر نشریه و قیمت اشتراک — از قرار «سالانه ۸۰ ریال، شش ماهه ۴۰ ریال، تک فروشی ۲ ریال و خارجه ۱ دینار» درج شده است. در پایین سرلوحه، در سمت راست، شماره و سال انتشار، در وسط، تاریخ انتشار و در سمت چپ این عبارت آمده است: «برای دادن آگهی و آبونمان به دفتر اداره، خیابان ایران، مراجعه شود». نشانی دفتر نشریه، در دوره انتشار، گاه خیابان ایران و گاه خیابان عین الدوله، بیان شده است. بهای اشتراک سالانه، از شماره دوم سال پنجم برای محصلان علوم دینی به شصت ریال کاهش یافت.

از شماره دوم، سرلوحه نشریه تغییراتی کرد و در کنار عنوان «پرچم اسلام»، تصویری از کره زمین دیده می شد که روی آن کلماتی چون «جهل، بی رحمی و ماده پرستی» نوشته شده بودند. منظور آن بود که اینها (یعنی جهل، بی رحمی و ماده پرستی) همه عالم را فرا گرفته اند. دستی پرچم «نصرٌ مِنَ اللَّهِ وَ فَتْحٌ قَرِيبٌ» را بر بلندای جهان برافراشته و در کنار تصویر دست، عبارت «یا منتظر» نوشته شده بود. پرچم اسلام، در برخی شماره ها به مناسبت هایی چون عید نوروز یا نیمه شعبان (ش ۹ و ۴۸)، در رنگ های دیگری چاپ می شد. در سال ششم انتشار، باز هم سرلوحه نشریه تغییر کرد و به جز نام نشریه، باقی طرحها و شعارها حذف شد و شناسنامه نشریه هم به طور کامل به پایین صفحه چهارم انتقال یافت. البته این تغییر چندان دوام نیاورد و از شماره ۲۳۵، دوباره طرح پیشین بر سرلوحه نشریه نقش بست. از پرچم اسلام در سال اول ۴۸ شماره، سال دوم ۴۵ شماره، سال سوم ۴۰ شماره و یک شماره فوق العاده، سال چهارم ۴۰ شماره، سال پنجم ۴۶ شماره و در سال ششم و هفتم روی هم رفته ۴۶ شماره منتشر شده است. این نشریه، پس از ماجرای ترور محمدرضا شاه (ر.ک: سطور بالا)، توقیف و پس از حدود دو ماه (بهمن و اسفند ۱۳۲۷ش)، دوباره منتشر شد. گردانندگان پرچم اسلام، با انتشار یک شماره فوق العاده در ۱۲ فروردین ۱۳۲۸ش، در یادداشتی با عنوان «یَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ»، ضمن تبری جستن از اتهام مداخله در ماجرای ترور و ذکر برخی «اوصاف اسلام خواهی» شاه و درج تصویری از دیدار او با علما، مراتب سپاس خود را از حکومت، به علت تبرئه و رفع توقیف نشریه، بیان می کنند.

پرچم اسلام، همواره می کوشید با درج آیات و جمله های مذهبی بر بالای صفحات خود، خود را نماینده اندیشه قشر دین دار معرفی و بر دیدگاه های اسلامی خود تأکید کند. عباراتی همچون «الْفَتْحُ لِأَهْلِ الْقَبِيلَةِ» (س ۱، ش ۱۹)، «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا»، «لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ إِلَّا مَنْ ظَلِمَ»، «وَ كَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّتًا وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَ يَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا»

مطالعات رسانوا

سال اول، شماره اول
پاییز و زمستان ۱۳۹۳

نمونه‌ای از این آیات و جمله‌ها هستند.

در برخی از شماره‌های پرچم اسلام، تصاویری هم دیده می‌شود: برای نمونه تصویر آیت‌الله کاشانی (س ۱، ش ۳۶)، تشییع جنازه آیت‌الله آقاسیدابوالحسن اصفهانی (س ۱، ش ۳۴)، تصویری مرتبط با خبر حضور آیت‌الله کاشانی در نماز عید فطر (س ۱۷، ش ۱۸) و تصویری از آیت‌الله شاه‌آبادی در کنار خبر وفات آن مرجع دینی (س ۴، ش ۲۵). از سال دوم به بعد، گاه کاریکاتوری هم در نشریه درج می‌شود؛ از جمله در شماره ۶ سال دوم، کاریکاتوری با موضوع «خطر یهود برای عالم اسلام» درج شده است. این کاریکاتور، اختاپوسی را نشان می‌دهد که در حال خفه کردن فردی با لباس عربی است و زیر آن نوشته شده: «آیا نوبت فلسطین است؟».

محتوای نشریه پرچم اسلام

در سرمقاله نخستین شماره پرچم اسلام، که به قلم مدیرمسئول و با عنوان «علت انتشار» نوشته شده است، چنین می‌خوانیم: «در روزگار آشفته کنونی که جهان، به‌خصوص کشور ایران، دچار مصائب فراوان و گرفتار انواع مشکلات گردیده است، بر هر فرد علاقه‌مند به دین و وطن واجب است که با تمام قدرت خود در دفع بلاها بکوشد. ... با اینکه پزشک هستم و مدت چهارده سال است از راه طبابت مختصر خدمتی به مراجعه‌کنندگان، مخصوصاً به فقرا و ضعفا نموده، مفتخرم به حکم وظیفه و مشاهده حال رقت‌بار مردم بدبخت و احساس بی‌ایمانی دسته‌ای از مردم و مشاهده تبلیغات مضر به حال جامعه... قلم به دست گرفته، به نوبه خود آنچه در خور توانایی دارم کوشش نموده و در این راه از بذل مال و جان و قلم مضایقه نخواهم نمود... و عمده علل همه مصائب و پریشانی‌ها، بیماری جهل و بی‌دینی است و تنها وسیله مداوای تمام پریشانی‌ها و بدبختی‌ها توجه مردم به دین و دیانت است.» در همین شماره، مقاله دیگری از مدیرمسئول با عنوان «تفسیر آیات پزشکی» آمده است. «اقتصاد در اسلام، به قلم یکی از حجج اسلام» و «اخبار داخله و خارجه» از مطالب دیگر صفحه اول این شماره است. در صفحه دوم، مطالبی دیده می‌شود چون «دین مکمل عالم» به قلم «یکی از وعاظ معروف»، «زن در عالم اسلام» از حسن پزشکزاده، «راهنمای سعادت» به قلم «یکی از علمای نجف» و «معجزه، در اثبات نبوت پیامبر اکرم». مطالب صفحه سوم به این شرح است: «رؤیا» (در معرفی کتاب در «عالم رؤیا چه می‌بینیم»)، «یگانگی صانع و کیفیت بهار» به قلم «یکی از وعاظ شهیر»، «اخلاق در مذهب اسلام» به قلم «یکی از ائمه جماعت» و قطعه شعری با عنوان «نوید به عالم اسلام» از الف. نیکوهمت (دانشجوی دانشکده حقوق) و چند آگهی بزرگ و کوچک. در صفحه آخر نیز یک مقاله اجتماعی به قلم منوچهر علایی، بخشهایی از تاریخ اسلام با عنوان «فتوحات اسلام»، مطلبی درباره حفظ شعائر اسلامی و در تکریم و شناسایی حضرت عبدالعظیم (ع) و آگهی «دعوت از علما و حجج اسلام» برای همکاری با نشریه، به چشم می‌خورد.

مطالب پرچم اسلام تا پایان دوره انتشار بر همین سیاق است و موضوعهایی مشابه آنچه گفته شد در آن بیان می‌شد. گاهی به تناسب مسائل روز جهان، به برخی از موارد بیشتر اشاره می‌شد؛ برای مثال در سال دوم، به مسئله فلسطین چندین بار توجه شد (رک: س ۲، ش ۴۱ و ۴۳). مدیرمسئول نشریه، در مطالب خود، افزون بر بیان مسائل دینی، گاه درباره بیماری‌ها و راه‌های درمان آنها نیز اطلاعاتی عرضه می‌کرد. پرچم اسلام، همچنین از گسترش فساد و بی‌بندوباری در جامعه نگران بود و از کوتاهی حجج اسلام در نشر حقایق دینی انتقاد می‌کرد. درج اعلامیه اعتراض انجمن روزنامه‌نگاران به تصویب‌نامه دولت درباره فشار به اصحاب مطبوعات، از اندک مطالب بیان‌شده در پرچم اسلام است که در آن به طور مستقیم از دولت انتقاد شده است (س ۳، ش ۲۱). حساسیت نسبت به سرنوشت فلسطین، ترویج و تبلیغ مسائل و احکام دینی و تشویق مردم به شرکت در انتخابات مجلس شورای ملی از موضوعات مهم سال چهارم انتشار این نشریه بود.

در نخستین شماره از سال ششم انتشار نشریه، در سرمقاله‌ای به قلم مدیرمسئول، ضمن اشاره به سختی‌های کار روزنامه‌نگاری، تأکید شده است: «ما از تلخ‌کامی‌ها و محرومیتها سخن نمی‌گوییم؛ زیرا بیم آن می‌رود که دشمن شاد شویم».

پس از چند ماه تعطیلی، در سرمقاله شماره ۲۶۳ در آغاز سال هفتم (۱۸ اردیبهشت ۱۳۳۱ ش) آمده است: «مدیرمسئول نشریه درگیر اشتغالات انتخاباتی بوده و به ناگزیر چندی [نشریه] منتشر نمی‌شده است». در این سرمقاله، ضمن بیان رضایت از توجه علما و روحانیان به پرچم اسلام، اعلام شده است که کار انتشار آن دوباره آغاز می‌شود. باین حال، پس از انتشار دو شماره دیگر در ۲۵ اردیبهشت و ۱ خرداد ۱۳۳۱ ش، دفتر پرچم اسلام، با انتشار ۲۶۵ شماره در شش سال، برای همیشه بسته شد.

منابع:

ابوترابیان، حسین (۱۳۶۶). مطبوعات ایران (از شهریور ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۶)، تهران.

پرچم اسلام، شماره‌های مختلف؛

جسیم، اسماعیل (۱۳۹۱). تاریخ روزنامه‌نگاری در ایران، تهران، ج ۱.

حسینیان، روح‌الله (۱۳۸۲). «تاریخچه و اخلاق روزنامه‌نگاری»، مطبوعات اسلامی (مجموعه مقالات)، تهران.

صادقی‌نسب، ولی‌مراد (۱۳۶۰). فهرست روزنامه‌های فارسی، تهران.

صدری طباطبایی، سید محمد (۱۳۷۸). راهنمای مطبوعات ایران (۱۳۰۴ ش تا ۱۳۵۷ ش)، تهران، ج ۱.

قدسی‌زاد، پروین (۱۳۸۵). «جراید ایران از آغاز تا انقلاب اسلامی»، دانشنامه جهان اسلام، به‌کوشش غلامعلی حداد عادل، تهران، ج ۱۰.